

Олексій ЗАЙЦЕВ,
кандидат юридичних
наук, м. Харків

ЩОДО ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ПЕЧАТОК, ШТАМПІВ ТА БЛАНКІВ, ЇХ ЗБУТУ Й ВИКОРИСТАННЯ

Кримінальний кодекс УРСР 1960 року в ст. 194 передбачав кримінальну відповідальність за підробку посвідчення або іншого документа, який видається державним або громадським підприємством, установою чи організацією і який надає права або звільняє від обов'язків, із метою використання його як самим підроблювачем, так і іншою особою, збут такого документа, а так само виготовлення підроблених штампів або печаток державних чи громадських підприємств, установ або організацій з тією ж метою або їх збут.

Чинний Кримінальний кодекс України (далі — КК України) містить ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів», відмінністю якої є те, що вона — єдина стаття КК України, в котрій окремо зазначено про вчинення цього злочину приватним нотаріусом.

У цій статті йдеться про «підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як підроблювачем, так і іншою особою, або збут такого документа, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут».

Виходячи з тексту закону, предметом цього злочину є:

- 1) посвідчення або інший документ, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків;
- 2) печатки, штампи чи бланки підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності;
- 3) інші офіційні печатки, штампи чи бланки.

Слід визнати, що з окресленого переліку предметів злочину професійної діяльності нотаріусів понад усе стосується документ, який видається чи посвідчується приватним нотаріусом і надає права або звільняє від обов'язків.

Для розкриття ознак документа необхідно звернутися до положень Закону України № 2657-XII від 02.10.1992 «Про інформацію», ст. 27 якого визначає документ як передбачену законом матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носіїві.

Іншим носієм може бути, зокрема, оптичний диск (абз. 4 ст. 1 Закону України № 595-XIV від 09.04.1999 «Про обов'язковий примірник документів»), пластикові картки («Порядок замовлення, видачі та обліку документів про освіту державного зразка», затверджений наказом Міністерства освіти і науки України № 615 від 30.08.2001).

Отже, при вчиненні приватним нотаріусом злочину, передбаченого ст. 358 КК України,

критеріями віднесення документа до переліку предметів цього злочину є:

- 1) видача чи посвідчення його приватним нотаріусом;
- 2) надання документом права або звільнення від обов'язків.

У коментарях КК України цілком справедливо зазначено, що предметом злочину, що аналізується, не є документи, які хоч і мають певне юридичне значення, але не надають конкретних прав або не звільняють від обов'язків (наприклад, заявки, запити, характеристики, первинні документи, котрі фіксують факти здійснення господарських операцій) [7, с. 967].

Водночас серед криміналістів відсутня єдина точка зору щодо кола документів, що надають певні права іншим особам або звільняють їх від обов'язків, які слід визнавати предметом цього злочину.

Л. В. Дорош уважає, що склад цього злочину відсутній, якщо йдеться про неофіційні документи. Тому, наприклад, підrobка боргової розписки з метою отримати вже повернений борг або підrobлення заповіту з метою отримати спадщину не можуть кваліфікуватися за ст. 358 КК України [4, с. 958]. Це твердження викликає сумніви у зв'язку з тим, що закон не містить такої ознаки документа, як його офіційність, як це, наприклад, здійснено в ст. 357 КК України.

П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська, навпаки, стверджують, що приватні документи, для того щоб їх визнати предметом даного злочину, повинні знаходитись у приватних нотаріусів [1, с. 335–336]. Хоча як тлумачити знаходження документа у приватного нотаріуса автори не пояснюють, що дає можливість вільно трактувати цю ознаку.

О. О. Доброрез, у свою чергу, відносить до предмета злочину такі документи, як довіреності, договори купівлі-продажу, дарування, заповіти тощо [5, с. 716], котрі без сумніву можуть бути результатом домовленості між фізичними та юридичними особами або волевиявленням фізичної особи.

Уявляється, що така характеристика, як надання права або звільнення від обов'язків, дозволяє визнати предметом злочину, передбаченого ст. 358 КК України, письмовий документ, який завіряє наявність юридично значущих фактів та зазначені повноваження і має своїм джерелом підприємство, установу, організацію,

громадянина-підприємця, приватного нотаріуса, аудитора чи іншу особу, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи.

Відповідно до ст. 36 Закону України № 3425-XII від 02.09.1993 «Про нотаріат» приватними нотаріусами вчинюється широке коло дій, пов'язаних із видачею або посвідченням документів, котрі надають права або звільняють від обов'язків, наприклад, посвідчуються угоди (договори, заповіти, доручення, шлюбні контракти тощо); видаються свідоцтва про придбання нерухомого майна, яке було предметом іпотеки; видаються дублікати документів, що зберігаються у справах нотаріальної контори; засвідчується справжність підпису на документах і т. ін.

Таким чином, підrobлення тих документів, які видаються чи посвідчуються приватним нотаріусом, і які надають права або звільняють від обов'язків, віднесені законом до кола предметів злочину, передбаченого ст. 358 КК України.

З об'єктивного боку злочин виражається в таких альтернативних діях:

- а) підrobлення посвідчення або іншого документа;
- б) збут підrobленого документа;
- в) виготовлення підrobлених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків;
- г) збут підrobлених печаток штампів чи бланків.

Під підrobленням посвідчення або іншого документа розуміють:

- а) повне виготовлення фальшивого документа, схожого на справжній (відтворення як матеріальної форми, так і змісту носія інформації);
- б) внесення у справжній з точки зору форми документ неправдивих відомостей;
- в) зміна змісту або характеру документа шляхом механічних маніпуляцій (дописування, підтирання, підчистка, витравлення тексту тощо);
- г) підrobлення відбитків штампа, печатки як необхідного реквізиту документа [1, с. 337; 5, с. 716; 6, с. 958].

Виготовлення підrobлених печаток, штампів чи бланків — це їх створення будь-яким способом (кустарним, друкарським) або внесення змін у справжній штамп, печатку чи бланк (наклею-

вання літер або цифр, узятих з одного кліше, на місце видалених з іншого).

Бланки цінних паперів і документів суворого обліку можуть виготовлятися тільки на державних спеціалізованих підприємствах, які охороняються органами внутрішніх справ, в порядку, визначеному Правилами виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку, затвердженими наказом Міністерства фінансів України № 98 від 25.11.1993, Служби безпеки України № 118 від 15.11.1993 та МВС України № 740 від 24.11.1993.

Збут підроблених посвідчення або іншого документа, офіційних печаток, штампів чи бланків — будь-яка форма відчуження (продаж, обмін, дарування) як самим підроблювачем, так і іншою особою, яка знала, що документ є фальшивим [1, с. 337; 5, с. 716–717; 6, с. 958].

Злочин вважається закінченим із моменту вчинення хоча б однієї із зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 358 КК України дій.

Суб'єктивний бік злочину характеризується прямим умислом. Підроблення посвідчення або іншого документа, який видається чи посвідчується підприємством, установою, організацією, громадянином-підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права або звільняє від обов'язків, а також виготовлення підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, а так само інших офіційних печаток, штампів чи бланків характеризується *спеціальною метою* — використання підробленого документа, штампа, печатки чи бланка за призначенням як самим підроблювачем, так і іншою особою. Мета використання підробленого документа означає бажання винного набути певні суб'єктивні права або звільнитися від юридичних обов'язків. Якщо мета інша (продемонструвати майстерність, поповнити колекцію та ін.), склад злочину відсутній [1, с. 337; 5, с. 717; 6, с. 958].

Для такої форми об'єктивного боку, як збут підробленого документа, підроблених печаток, штампів чи бланків, наявність спеціальної мети не є обов'язковою.

Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка досягла на момент вчинення злочину 16-річного віку.

Вчинення зазначених дій службовою особою з використанням службового становища необхідно кваліфікувати як службове підроблення за ст. 366 КК України.

У частині 2 ст. 358 КК України передбачено відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Частиною 3 ст. 358 КК України передбачено відповідальність за використання завідомо підробленого документа.

З об'єктивного боку використання полягає в наданні підробленого документа підприємствам, установам або організаціям незалежно від форми власності (документ передається вповноваженим особам) або пред'явленні їх (для ознайомлення з його змістом, але сам підроблений документ залишається у володінні винного) [1, с. 337; 5, с. 717; 6, с. 958].

П. П. Андрушко та А. А. Стрижевська вважають, що особа, яка підробила документ і потім його використала, підлягає відповідальності лише за ч. 1 ст. 358 КК України. Якщо ж закінчилися строки давності притягнення до відповідальності за підроблення документа, вона може відповідати за використання підробленого документа, тобто за ч. 3 ст. 358 КК України [1, с. 337]. Такої ж позиції дотримують інші вчені, зокрема В. А. Клименко [3, с. 471], О. А. Чуваков [8, с. 564] та ін.

У науці висловлено й іншу точку зору, зокрема, Л. В. Дорош стверджує, що дії особи, яка спочатку підробила документ, а згодом його використала, слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених частинами 1, 3 ст. 358 КК України [4, с. 958].

Такої ж позиції дотримується і О. О. Дудоров, на думку якого, при використанні завідомо підробленого документа особою, яка його раніше підробила, має місце реальна сукупність злочинів, утворена діями, передбаченими різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, а використання підробленого документа є самостійним складом злочину, який не охоплюється поняттям підроблення та збути і передбачений окремою кримінально-правовою нормою із самостійною санкцією [6, с. 827].

Остання позиція виявляється більш аргументованою у зв'язку з тим, що використання підробленого документа відповідно до ч. 1 ст. 358 КК

Україні наводиться для виокремлення спеціальної мети злочину, а не ознак об'єктивного боку.

У разі коли ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів або його приховання вчинено шляхом підроблення документів, дії винної особи додатково кваліфікуються за ст. 358 КК України (п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України № 15 від 08.10.2004 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»).

Злочин вважається закінченим із моменту пред'явлення (надання) підробленого документа, незалежно від того, чи вдалося винному досягти поставленої мети. Суб'єктивний бік злочину — прямий умисел. Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа, якій виповнилося 16 років.

У результаті можна дійти висновку, що знання ознак елементів злочину, передбаченого ст. 358 КК України, дозволить орієнтуватися приватному нотаріусові в чинному кримінальному законі, котрий може безпосередньо стосуватися його професійної діяльності. Водночас слід зазначити, що у зв'язку з тим, що злочинність у сис-

темі нотаріату України має надзвичайно низькі показники (2007 року порушено 8, 2006 — 8, 2005 — 10 кримінальних справ щодо нотаріусів України [2]) і відсутній фактичний доступ до таких матеріалів, проаналізувати елементи цього складу злочину та їх ознаки на прикладі конкретної справи не вдалося.

Вибіркове опитування приватних нотаріусів дозволило дійти висновку, що існує точка зору про недостатню аргументованість включення до кола суб'єктів злочину нотаріуса на тій підставі, що практично нереальним є вчинення ним таких злочинних дій. Проте вважаємо, що наявність ст. 358 КК України в чинній редакції має значення в тому сенсі, що у зв'язку з тим, що кримінальна відповідальність приватного нотаріуса за підроблення документів, печаток, штампів і бланків, їх збут, використання підроблених документів настає за злочин, передбачений ст. 358 КК України, котрий не є службовим злочином, що слід визнати додатковим аргументом невизнання нотаріуса службовою особою. Коли такі дії вчиняє службова особа, то вона несе відповідальність за службовий злочин, передбачений ст. 366 КК України «Службове підроблення».

Список використаних джерел

1. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: Навчальний посібник. — К.: Юрисконсульт, 2006.
2. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо сучасного стану нотаріату в Україні. — К.: Міністерство юстиції України, 2008.
3. Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К.: Юридична думка, 2004.
4. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. третє, перероб. та доп. / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Х.: ТОВ «Одиссей», 2006.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. У 2 ч. Особлива частина / За заг. ред. М. О. Потєбенка, В. Г. Гончаренка. — К.: Форум, 2001.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., перероб. та доп. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Атіка, 2005.
7. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года / Под ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка — К.: Каннон; А. С. К., 2002.
8. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Отв. ред. проф. Е. Л. Стрельцов. — Х.: ООО «Одиссей», 2006. ★